

CYMELIA ZE STAREJ SZAFY

*Edykt nakazujący,
ażeby w Prowincjach Pruss Zachodnich,
Południowych i Nowowschodnich,
żaden Kandydat wstąpić sobie życzący do Klasztoru,
przed 24tym Rokiem skończonym,
w suknie Zakonne obłóczonym nie był.*

ze zbiorów
Biblioteki Publicznej
im. Marii Konopnickiej
w Suwałkach

Wstęp

W zbiorach bibliotek zazwyczaj prócz wydawnictw książkowych można znaleźć prasę, dokumenty elektroniczne, wydawnictwa muzyczne. Niektóre placówki gromadzą publikacje prawne, i to zarówno te ukazujące się współcześnie, jak też te, które mają charakter historyczny.

W suwalskiej księżnicy znalazł się nietypowy dokument, a mianowicie edykt wydany przez króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III. Zakupiono go w 1987 r. za sumę 11 tysięcy złotych.

Niewiele udało nam się ustalić na temat losów tej publikacji. Ze względu na rok wydania „Edykt...” włączono do zbioru cymelii przechowywanych w czytelnii.

Aktualnie dostępna jest również wersja elektroniczna tego aktu. Opis bibliograficzny dokumentu sporządzono z autopsji.

EDYKT (łac. *edictum* – rozporządzenie; od *edicere* – obwieścić, proklamować), rodzaj aktu normatywnego wydawanego przez władcę lub urzędnika państw.; proklamacja woli panującego. Edykty wydawane były początkowo przez urzędników sprawujących najwyższe urzędy republikańskie (*magistratus populi Romani*), wśród których szczególną rolę odgrywały akty ogłaszane przez pretorów miejskiego i peregrynów oraz edylów kurulnych, jak też reprezentujących ich w prowincjach namiestników i kwestorów. Edykt zawierał zapowiedź, w jakim zakresie wydający go urzędnik w okresie sprawowania urzędu (*lex annua* – „ustawa roczna”) udzielać będzie ochrony prawom prywatnym. Następcy zwykle utrzymywali zasadnicze elementy edyktu poprzednika, co prowadziło do stabilizowania się przepisów powstałych na mocy *ius edicendi*. Ok. 130 r. n.e. z polecenia cesarza Hadriana wybitny prawnik → Julian uporządkował edykty pretora miejskiego i edylów kurulnych (możliwe, że i pozostałych magistratus). W tej ujednoliconej postaci edykt został zatwierdzony przez senat jako „edykt wieczysty” (*edictum perpetuum*), a wszelkie zmiany edyktu mógł odtąd dokonać wyłącznie cesarz. W średniowieczu nawiązując do tradycji prawodawczej cesarzy rzymskich zaczęto niektóre akty normatywne wydawane przez monarchów określać terminem edykt (np. edykt wieluński – potępiający husytyzm). Praktyka ta była kontynuowana w późniejszych okresach (np. edykt wromacki skazujący → Lutra na banicję, edykt kr. Sardynii Karola Alberta o wolności prasy). We Francji przedrewolucyjnej pojęcie edyktu odnosiło się do królewskiego aktu prawnego (odmienny ordonansu) dotyczącego jednego zagadnienia lub obowiązującego na części terytorium (np. edykt nantejski). [T.S.]

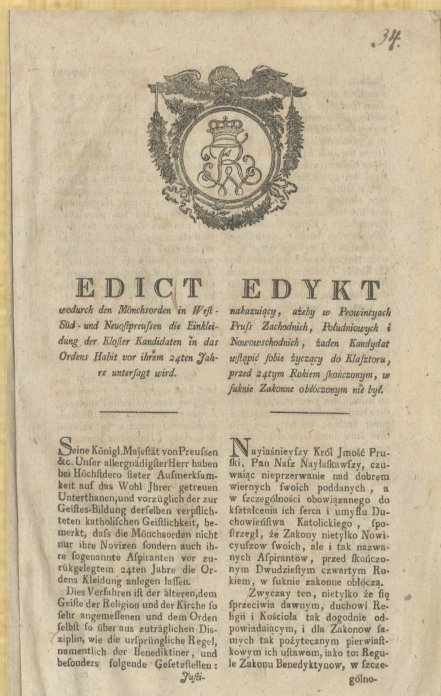
Definicję pojęcia **edykt** odnotowuje „Encyklopedia prawa” pod redakcją Urszuli Kaliny-Prasznic. Autorem hasła jest dr Tomasz Scheffler wykładowca uniwersytecki we Wrocławiu. Czytamy tu m. in., iż edykt to: *rodzaj aktu normatywnego wydawanego przez władcę lub urzędnika państwowego (...)*¹.

Edykt, obwieszczenie, rozporządzenie władzy. W prawie rzymskim miały e. pretora ogromne znaczenie dla rozwoju prawa. Obejmując urząd ogłaszał on, w jakich wypadkach udzieli on skargi; e. ten zwał się „*edictum perpetuum*”. Z czasów cesarstwa pochodzą „*edicta principum*”, rozporządzenia cesarskie, zebrane w „*Codex constitutionum*” Justynjana. „*Edictum Theodorigi*”, e. króla Teodoryka, wydany 506 roku po Chr. dla Ostrogotów i Rzymian w Italji, a oparty na prawie rzymskim. Edyktami nazywano też rozporządzenia książąt terytorjalnych w Niemczech w XVI.—XVIII. w.

„Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna” krakowskiego Wydawnictwa „Gutenberga” notuje, iż jest to: *obwieszczenie, rozporządzenie władzy (...). Edyktami nazywano też rozporządzenia książąt terytorjalnych w Niemczech w XVI.-XVIII. w.*².

¹ Encyklopedia prawa, red. U. Kalina-Prasznic, Wyd. 4, Warszawa 2007, s. 159.

² Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna. T. 4, Kraków [1930], s. 174.

12 sierpnia 1801 roku król pruski Fryderyk Wilhelm III wydaje edykt jednoznacznie zabraniający przyjmowania do zgromadzeń zakonnych osób zbyt młodych (w opinii władz pruskich), stawia cezurę czasową na 24 roku życia. Decyzja obejmuje zakony znajdujące się w Prowincjach Prus Zachodnich, Południowych i Nowowschodnich (ziemie zagarnięte przez Prusy w wyniku rozbiorów Polski). W „Edykcie...” czytamy, iż: przyjmowanie do klasztorów osób, które nie ukończyły 24 roku życia szkodzi nawet własnemu dobru klasztorów (...) tacy się tylko w Klasztorach zostają, którzy dla niedostatku dóbr światowych i talentów, z potrzeby jedynie stan Zakonny obierają³.

Dokument sygnowali swoim nazwiskiem urzędnicy Fryderyka Wilhelma III, tj.: von Massov, von Voss i von Schrötter.

W tym miejscu nasuwa się pytanie, jakie naprawdę intencje kierowały królem pruskim podczas tworzenia tego aktu? Wiadomo wszak, iż większość klasztorów prócz działalności stricte religijnej dysponowała określonymi majątkami, a ponadto była ostoją patriotyzmu i polskości.

Parę lat później, to właśnie Fryderyk Wilhelm III wprowadził ustawę sekularyzacyjną (październik 1810 r.) likwidującą zakony i znoszącą klasztory w państwie pruskim. Legalnie przejmował spod władzy i kontroli kościelnej dobra na rzecz władz świeckich. Majątki ruchome i nieruchome klasztorów i kolegiat trafiały w ten sposób do skarbu państwa pruskiego. Pamiętać należy, iż w tym okresie finanse pruskie nie były w idealnej kondycji.

³ Edykt nakazujący, ażeby w Prowincyach Pruss Zachodnich, Południowych i Nowowschodnich żaden Kandydat wstąpić sobie życzący do Klasztoru przed 24tym Rokiem skończonym, w suknie Zakonne obłożonym nie był, [Berlin] 1801, s. 2.

Fryderyk Wilhelm III (ur. 3 sierpnia 1770 w Poczdamie, zm. 7 czerwca 1840 w Berlinie), z dynastii Hohenzollernów, król pruski (od 1797 r.), syn Fryderyka Wilhelma II i Fryderyki Luizy z d. Hessen-Darmstadt.

Fryderyk Wilhelm III, król pruski (1770-1840)

Źródło:

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Fryderyk_Wilhelm_III_Pruski#/media/Plik:Friedrich_Wilhelm_III.,_K%C3%B6nig_von_Preu%C3%9Fen_\(unbekannter_Maler\).jpg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Fryderyk_Wilhelm_III_Pruski#/media/Plik:Friedrich_Wilhelm_III.,_K%C3%B6nig_von_Preu%C3%9Fen_(unbekannter_Maler).jpg)

O jego życiu i panowaniu można przeczytać, iż: *odbijał korzystnie od ojca [Fryderyka Wilhelma II] przykładem życiem rodzinnym i rzetelnością charakteru, ale z natury ograniczony, lękliwy, nie dorósł do epoki, w której przyszło mu działać. Panowanie jego stanowi w dziejach Prus okres przełomowy: po strasznej klęsce zadanej przez Napoleona i rozbiórze państwa (1806-7) przyszły gruntowne reformy wewnętrzne Steina, Scharnhorsta, Hardenberga (...). Sam F. W. odegrał w tem wszystkim rolę raczej bierną. Po kongresie wiedeńskim stał się narzędziem reakcji Metternicha, zamiast stanąć na czele ruchu narodowego i nadać obiecaną konstytucję (...)*⁴.

⁴ Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna. T. 5, Kraków [1930], s. 153.

W czasie powstania kościuszkowskiego, 15 czerwca 1794 do Krakowa weszli Prusacy i obsadzili Wawel. Założono tam składy wojenne i nikogo z postronnych nie dopuszczano. Gdy po trzecim rozbiorze ostatecznie Prusacy Wawel opuścili w 1795, skarbiec koronny był już pusty... Fakt ten stwierdzono oficjalnym aktem urzędowym z roku 1796.

Oficjalnie historycy twierdzą, iż klejnoty i pozostałe insygnia koronne zostały przez Prusaków wywieziane do Berlina, gdzie częściowo włączono je do skarbcza pruskiego, częściowo zaś przetopiono lub spieniężono na potrzeby wojenne. Pewności jednak nie mamy i zapewne już mieć nie będziemy. Może to i dobrze, gdyż pozostaje jeszcze ziarenko nadziei. Tyle však krąży różnych legend, a dowodów pewnych ciągle brak...

Fryderyk Wilhelm III z wielu powodów niechlubnie zapisał się w pamięci Polaków. Warto tu wspomnieć o tym, iż właśnie on 17 marca 1809 roku wydał zarządzenie o zniszczeniu i przetopieniu polskich regaliów królewskich, które zostały skradzione przez Prusaków po zajęciu Krakowa (wydarzenia związane z insurekcją kościuszkowską) i wywiezione do Berlina.

M. Żukow-Karczewski, *Klejnoty i insygnia koronacyjne w dawnej Polsce*, „Życie Literackie” 1987, nr 32, s. 5.

Dwa lata później (już w Królewcu) rozkaz króla Prus wykonano. W ten sposób zniszczono bezpowrotnie polskie insygnia koronne.

Treść „Edyktu nakazującego...” podpisali swoimi nazwiskami urzędnicy pruscy:

- **Otto Carl Friedrich von Voss**

Otto Karl Fiedrich von Voss.

Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Otto_Carl_Friedrich_von_Vo%C3%9F#/media/File:Otto_von_Vo%C3%9F.jpg.

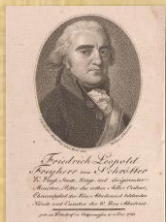
Ur. 8 czerwca 1755 r. w Berlinie, zm. 30 stycznia 1823 r. w Berlinie – polityk i prawnik, tajny ministrem stanu (w l. 1822-1823) w Królestwie Prus. Pochodził ze szlacheckiej rodziny Voss z Meklemburgii.

- **Julius Eberhard Wilhelm Emst von Massow**

Julius Eberhard Wilhelm Emst von Massow urodził się 11 kwietnia 1750 r. w dużej wsi kościelnej, w Dretyniu (ówczesny powiat miasteczki). Po ukończeniu studiów prawniczych był referendarzem w Sądzie Nadwornym w Królewcu, a następnie w Sądzie Kameralnym w Berlinie. Od 1798 r. rzeczywisty tajny radca i minister sprawiedliwości. Kieruje też Departamentem Wyznań i Szkolnictwa (Geistliche- und Oberschuldepartement). Od 1802 r. prezydent Sądu Kameralnego, a następnie Tajnego Najwyższego Trybunału w Berlinie, ponadto kurator wszystkich pruskich uniwersytetów. Po klęsce Prus pod Jeną i Auerstadt zrezygnował ze wszystkich sprawowanych urzędów. Zmarł 22 lipca 1816 r. w swych posiadłościach na Śląsku⁵.

⁵ Z. Szultka, *Stosunek prezydenta Zarządu Pomorza i pruskiego ministra sprawiedliwości Juliusa Eberharda W.E. von Massowa wobec języka kaszubskiego*, „Acta Cassubiana” 2012, [nr] 14, s. [125].

- **Friedrich Leopold Reichsfreiherr von Schrötter**

Friedrich Leopold von Schrötter.

Źródło: [https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Leopold_von_Schr%C3%B6tter#/media/Datei:RP-P-1914-2371_\(1\)_cr.jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Leopold_von_Schr%C3%B6tter#/media/Datei:RP-P-1914-2371_(1)_cr.jpg).

Ur. 1 lutego 1743, zm. 30 czerwca 1815 - baron rzeszy, urodził się w majątku Wohnsdorf (obecnie: ros. Kurortnoje) w Prusach Wschodnich - pruski kameralista, reformator i kartograf. Pod jego kierownictwem w latach 1796-1802 opracowano "Atlas prowincji Prus Wschodnich, Litwy i Prus Zachodnich oraz sieci dystryktów" (drugie wydanie nazywano mapą Schrottera). Z jego inicjatywy w Królewcu powstał jeden z największych i najnowocześniejszych w ówczesnym czasie teatrów. Członek loży masońskiej, od 1795 roku minister rządu w Berlinie oraz minister finansów Prus Wschodnich i Prus Zachodnich, a także wiceprezydent berlińskiego Generaldirektorium. W 1806 roku przedłożył Fryderykowi Wilhelmowi III plan organizacji ustroju i administracji krajowej. Rzecznik i autor wielu projektów ustaw reform wprowadzanych w państwie pruskim (gros ustaw reformatorskich z lat 1807 i 1808 zostało wydane w podległym Schrötterowi Departamencie Prowincji Pruskich). W 1810 roku został członkiem Tajnej Rady Państwa, a w 1814 otrzymał nominację na Komisarza Królewskiego przy Tymczasowej Reprezentacji Krajowej⁶.

Mówiąc o urzędnikach i urzędach pruskich w 18 i 19 w. należy wspomnieć, iż charakterystycznym pojęciem związanym z ówczesną administracją pruską była „kamera” czyli urząd działający przy dworze władcy, zarządzający jego majątkiem i ściągający należne podatki oraz daniny; organ administracji publicznej w Królestwie Prus w 18 w.⁷.

⁶ Friedrich Leopold von Schrötter, https://pl.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Leopold_von_Schr%C3%B6tter [Dostęp: 2020.06.15].

⁷ Kamera wojny i domen, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamera_wojny_i_domen [Dostęp: 2020.06.15].

Wojciech Witkowski w swojej pracy „Historia administracji w Polsce 1764-1989” pisał, iż po rozbiorach ziemie polskie, które trafiły do zaboru pruskiego zostały podzielone na departamenty, w których władzę: *sprawowały kolegalne organy o nazwie kamer wojenno-ekonomicznych. Miały one szerokie kompetencje administracyjne i skarbowe, a także sądownictwo w tych sprawach*⁸.

Innym ciekawym pojęciem stricte ekonomicznym związanym z rozwojem gospodarczym państwa pruskiego był **kameralizm**.

KAMERALIZM - [niem. Kameralismus < łac. < gr.], ekon. kierunek myśli ekonomicznej w Niemczech i Austrii w XVII i XVIII w., będący lokalną odmianą merkantylizmu, zwracającą szczególną uwagę na zagadnienia fiskalne.

Nazwa kameralizm wywodzi się od niemieckiej nazwy izb podatkowych, ściągających należne władcom świadczenia pieniężne.

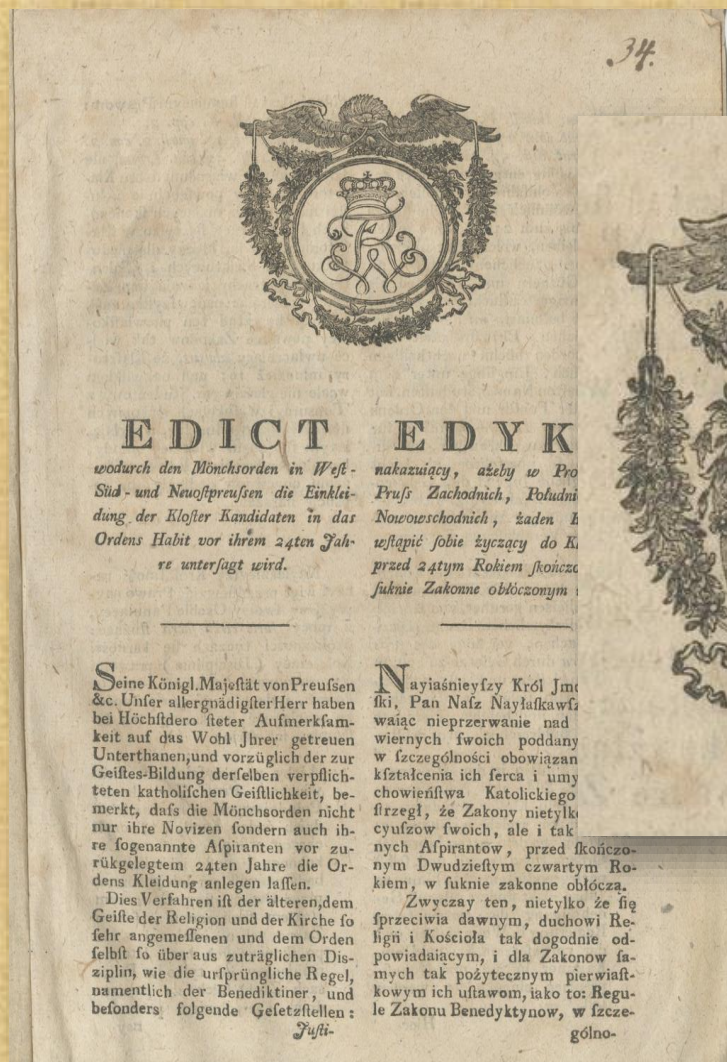
(...) Celem kameralizmu było stworzenie politycznych, ekonomicznych i prawnych podstaw administracji i finansów publicznych. Oznaczał on aktywną politykę ludnościową, przeciwdziałającą wyludnianiu wsi (zasoby ludzkie były w tej doktrynie podstawowe dla bogactwa i potęgi państwa). Postulował utworzenie państwowych manufaktur i banków, rozbudowę i modernizację infrastruktury gospodarczej, ścisłą kontrolę sektora rolnego, a także rzemiosła i handlu. Głosił hasła pełnego wykorzystania potencjału gospodarczego kraju, w tym pełnego zatrudnienia. Polityka ta miała na celu uzyskanie samowystarczalności gospodarczej⁹.

⁸ W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007, s. 98.

⁹ Kameralizm, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kameralizm;3919519.html> [Dostęp: 2020.06.15].

Wróćmy jednak do „Edyktu nakazującego...”

Tekst jego w układzie dwukolumnowym rozmieszczono na trzech nieliczbowanych stronach, przy czym znalazła się tu niemiecka i polska wersja językowa.

Na stronie tytułowej pojawił się element graficzny – winietka w nagłówku (en tête): wpisana w okrąg korona oraz litery RFW - monogram używany przez Fryderyka Wilhelma II.

Dodatkowo wystąpił ornament roślinny, a nad górną częścią okręgu orzeł z rozpiętymi (w geście opiekuńczym) skrzydłami.

Dokument wydano na papierze czerpanym, który mimo upływu lat zachował się w dość dobrym stanie.

BIBLIOGRAFIA

1. Bobkowska W., *Pruska polityka szkolna na ziemiach polskich w latach 1793-1806*, Warszawa 1948.
2. *Edykt nakazujący, ażeby w Prowincjach Pruss Zachodnich, Południowych i Nowowschodnich żaden Kandydat wstąpić sobie życzący do Klasztoru przed 24tym Rokiem skończonym, w suknie Zakonne obłożonym nie był*, [Berlin] 1801.
3. *Encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznic, Wyd. 4, Warszawa 2007.
4. *Friedrich Leopold von Schrötter*,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Leopold_von_Schr%C3%B6tter [Dostęp: 2020.06.15].
5. *Kameralizm*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/kameralizm;3919519.html> [Dostęp: 2020.06.15].
6. Szultka Z., *Stosunek prezydenta Zarządu Pomorza i pruskiego ministra sprawiedliwości Juliusa Eberharda W.E. von Massowa wobec języka kaszubskiego*, „Acta Cassubiana” 2012, [nr] 14.
7. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna. T. 4*, Kraków [1930].
8. *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna. T. 5*, Kraków [1930].

9. W. Witkowski, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa 2007.
10. Żukow-Karczewski M., *Klejnoty i insygnia koronacyjne w dawnej Polsce*, „Życie Literackie” 1987, nr 32.

ZAPRASZAMY DO KORZYSTANIA Z NASZYCH ZBIORÓW

Biblioteka Publiczna
im. Marii Konopnickiej
ul. Emilii Plater 33 A
16-400 Suwałki

<http://bpsuwalki.pl>
czytelnia@bpsuwalki.pl
digi@bpsuwalki.pl
tel. 87 565-62-46

